

La plurilinguitad en scola

Dieta da perscrutaziun internaziunala a Cuira

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **L'Institut grischun per la perscrutaziun da la cultura (IGC) e la Scola auta da pedagogia dal Grischun (SAPGR) han gist arranschà ensemen ina dieta da perscrutaziun internaziunala davart l'instrucziun plurilingua en il Grischun ed en pajais limitrofs, cunzunt quai che rector Johannes Flury (johannes.flury@ph-gr.ch) ha numnà «l'artg alpin da la plurilinguitad»: Klagenfurt – Bilsaun – Cuira – Sierre/VS – Aosta – Friburg.** I sa tractava d'eruir quant enavant che la plurilinguitad en scola favuriseschia linguatgs minoritars, sco il rumantsch e talian en il Grischun, e quant enavant ch'ella als periclitateschia. Il romanist Bruno Moretti (bruno.moretti@rom.unibe.ch) ha dudi attentament ils referats e las discussiuns da la dieta; a la fin ha'l formulà ina sentenza ch'ins po resummar sco suonda: «La dieta è stada in'occurrenza da vaglia. Lezza n'ha betg mussà il success absolut da l'instrucziun plurilingua; dentant ha'la rapportà da situaziuns d'urgenza nua ch'i fiss stà tuttafatg irresponsabel da na far nagut. Ella ha punctuà la maturitad dal patratg critic en chaussa. Ins duai pia preschentar puspè la situaziun al public per che quest l'examinateschia pli manidlamain.» Ils dus dis da l'occurrenza dattan in'impressiun favuravla da quai ch'ins ha cuntanschì; a medem temp èsi però vegni pli cler tge ch'ins duai e sto perfecziunar. Il rapport che suonda duess infurmar davart la quintesenza dals referats e da las discussiuns.

Ils buns fritgs da la scola trilingua dolomitana

Gia l'emprim referat ha confermà la qualitat internaziunala da la dieta. Rita Franceschini (r.franceschini@unibz.it), professuressa ordinaria da linguistica a l'Universitad libra da Bilsaun (Tirol dal sid), ha cumprovà da maistra ils gronds avantatgs da la trilinguitad per la gruppa etnica la pli pitschna da sia provinza, la ladina (4% da la populaziun totala). La referenta ha punctuà che studis dals davos onns hajan refutà ils mitus tradiziunals davart la plurilinguitad. I constat tuttina ch'umans plurilings sajan pli sensibels envers lur partenaris, sappian dapli en pliras domenas e possian rinforzar meglier lur personalitad. En las scolas da las duas valladas ladinas tirolaisas occupan il talian e tudestg spazis rigurusamain equivalents, entant ch'il la-

din vala cunzunt sco linguatg d'agid. Ins ha examinà prestaziuns scrittas d'uffants da 5avla ed 8avla classa en mintgin dals trais linguatgs – en ladin, tenor la vallada, per «badiot» u «gherdëina». Quels uffants dovran ina pli gronda varietad da plects cun scriber ladin, ma lur concepts tudestgs cuntregnan dapli frasis subordinadas che lur concepts ladins. Plinavant, en 8avla classa, cuntanschan els en tudestg megliers resultats che quels da las 8avlas germanofonas. Roland Verra (roland-engelbert.verra@provinz.bz.it), schef da la direcziun provinziuala per las scolas ladinas, ha cumpletà il referat da Franceschini punctuond che la proporziun da success en ils examens provinzials da bilinguitad taliana-tudestga saja la pli auta tar persunas da linguatg ladin e la pli bassa tar italofofonas; quai ha stimulà la direcziun provinziuala per scolas italofofonas a rinforzar l'instrucziun tudestga. La referenta ha concludì recumandond da «lavorar sin il stgalim da las mentalitads, cun ina tenuta offensiva ed en conscienza da sasez», punctuond per exempel il niz dal rumantsch per emprender franzos e l'opportunitad d'ina «Convenziun dals linguatgs alpins» per proteger lur varietad sco ch'ins protegia la biodiversitad.

Models didactics grischuns

Tgi ch'enconuscha l'istorgia linguistica da Bravuogn na sa smirveglia tuttina betg che lezza vischnanca ha giugà e gioga ina rolla remartgabla en la perscrutaziun retoromanistica. Conrad Martin Lutta, da Zuoz, mort 1918 cun 32 da la «spagnola», ha dedità a Bravuogn ina da las meglras monografias dialectalas dal rumantsch in summa, edida 1923 da ses professor (1). Uss en schaner 2011, en il rom da la dieta didactica, ha il romanist bargunsegner Gian Peder Gregori (gian-peder.gregori@phgr.ch), docent da rumantsch e plurilinguitad a la SAPGR, referì per rg davart las scolas bilinguas en noss chantun. L'emprim ha'l descrit ils trais tips tradiziunals, relevond che la scola rumantscha, dapi passa tschient onns, pratitgeschia sapientivamain l'immersiun e mainia ils uffants ad ina bilinguitad bain sviluppada. Ma 1983 ha muntà ina vieuva cun il ferm squitsch politic sin regiuns fitg tudestgadas: Gist Bravuogn ha germanisà sia scola. Ins ha lur elavurà in concept da bilinguitad per vischnancas en situaziuns sumegliantas, l'emprim a Samedan, cun stgalim superiur, e lur en auters vitgs puters. Era Trin

ha ina scola bilingua, ma senza stgalim superiur. Dapi 2001 valan directivas chantunalas per scolas bilinguas. Lur han ins mess ad ir talas classas cun la medema quantitat d'uras per il tudestg e per la lingua minoritara, l'emprim a Cuira tenor libra tscherma (duas classas cun talian ed ina cun rumantsch), lur a Malögia (talian e tudestg per tuttas classas) e 2008 a Glion tenor libra tscherma (rumantsch e tudestg).

L'instrucziun da talian e ses opponents

Il romanist Vincenzo Todisco (vincenzo.todisco@ph-gr.ch), docent da talian e plurilinguitad a la SAPGR, ha referì davart la genesis da la scola bilingua a Malögia ch'el sez ha cumpagnà sco expert. Il status da Malögia sa basa sin la voluntad da promover il talian e d'instruir il tudestg per segirar il futur da la giuventetgna a scola ed en la professiun. L'instituziun da la bilinguitad en la scola da Malögia n'ha tuttina betg fatg donn al talian dals uffants, anzi, i èn pli conscients da las differenzas cun il tudestg. Il problem anc avert, sco a Trin, è ch'i manca in sgalm superiur biling. Las attatgas las pli vehementas cunter l'instrucziun rumantscha e taliana en la scola grischuna paran da provognir da l'economia. Il germanist ed italianist Oscar Eckhardt (oscar.eckhardt@kulturforschung.ch), perscrutader linguistic da l'IGC, ha ramassà opiniuns fitg criticas tar in mez tozzel fatschentas da noss chantun. Lezzas na laschan ellas valair auters linguatgs che l'englais ed il tudestg. I crititgeschan schizunt il rom talian en scolas primaras germanofonas perquai ch'emploiads cun uffants na veglian vegnir a star en lieus cun talas scolas. Excepziun fa nossa Banca chantunala: Lezza pretenda da ses personal ch'el dovria a bucca ils linguatgs da sia clientella. Il chantun da sia vart resguarda sco in avantatg che ses personal sappia rumantsch e talian. Gist uss infurmescha www.italianoascuola.ch, website da l'Uniu svizra da magistraglia da talian, tenor il «St. Galler Tagblatt» dals 13 da schaner: «Enfin ils 15 da favrer 2011 vul il chantun S. Gagl approvar in pachet da spargn da 54 masiras. Ina da questas prevesa l'aboliziun dal talian sco rom da matura.»

Duas minoritads slavias

La minoritad ladina dolomitana n'è betg l'unica che ha savì trair a niz las occasiuns

sa far valair malgrà sia gronda flaviezza numerica. Dus referats han infurmà davart duas minusculas gruppas etnicas slavias da l'Europa centrala che profitan da l'avertura dals cunfins dapi la vieuva da 1990: Las 25 000–30 000 persunas da lingua sorba en Brandenburg e cunzunt Saxonia e las 12 000–15 000 da lingua slovena en Carinzia, sper il cunfin dal giuven stadi da Slovenia. Quest, sco era la Pologna e Tschechia, fan part da l'Uniu europeica dapi 2004; quai revalitescha las enconuschientschas da linguatgs slav. Vladimir Wakounig (Vladimir.Wakounig@uni-klu.ac.at), docent e perscrutader a l'Universitad da Klagenfurt (Institut da pedagogia e perscrutaziun da la furmazion), ha rapportà ch'adina dapli geniturs annunzian lur uffants als curs da sloven: 14% en 1975, 21% en 1990, 28% en 2000, 41% en 2009, 44% (1928 uffants) en 2010. La Carinzia promovava la cooperaziun sur ils cunfins cun la Slovenia, e schizunt cun la Croazia che n'è betg situada lunsch davent. Lez geniturs spetgan pia ina buna instrucziun bilingua, ma la magistraglia n'è betg scolada avunda, suenter ils decennis d'instigaziun cunter ils Slavs en Carinzia, e las resursas finanzialas èn fitg limitadas. Ins fa tut il pussaivel cun festas e projects da scola, sairas da geniturs euv. Brandenburg e Saxonia èn pli generusas cun lur Sorbs, ma la regiun patescha ina ferma emigraziun, t. a. pervi da l'exploziun dal charvun da terra che maina a bandunar entirs vitgs. La sociolinguista tudestga Claudia Carroll (Claudia.Carroll@FernUni-Hagen.de) ha referì davart ils gimnasis ed ils programs d'immersiun «Witaj» («bainvegni») en scolina e scola primara sorba.

Migraziuns e mobilitad

Rita Franceschini aveva punctuà «ils trais 'm' (migraziuns, minoritads, mobilitad)» en ses referat introductiv, relevond ch'ils cunfins tranter gruppas socialas na sajan betg pli uschè clers sco ina giada. «Ins na po betg classifitgar ils umans senz'auter en 'Tudestgs' u 'Sorbs'» (2). Il filosof federalist romand Denis de Rougemont (1906–1985) punctuava gia la «pluralité des allégeances» («varietad da las appartegnientschas») per mintga persuna. «Igl è impurtant per in uffant che ses linguatg saja apprezzà da ses conturn social (magistraglia, cumpogns da scola, cuminanza dal vitg euv.) (...)» Ins duai stimular l'abilitad d'in uffant a duvrar in linguatg determinà empè da la spalazzar.

Fitg impurtant è ses potenzial d'emprender la furma scritta. Quai vala tant pli per uffants da famiglias immigradas (...). Il trumf da la plurilinguitad duain ins francar en ina realitad sociala: Quai ha ditg a Cuira il romanist Georges Lüdi (Georges.Luedi@unibas.ch), anteriur president da la gruppa d'experts che ha elavurà il concept general da la CDEP per l'instrucziun da linguas. Il referent ha lura manà ina gruppa da lavur entitulada: «Scolas plurilinguas per scolaras e scolaras cun e senza experientscha da migraziun». In punt culminant da lezza ura cun Lüdi è stà il votum da Sacha Zala (sacha.zala@pgi.ch), president da la Pro Grigioni Italiano oriund da Brüsch e domicilià a Berna. El ha relevà ch'uffants da nazionalitad taliana domiciliads a Berna possian profitar da las classas da talian arranschadas dal consulat, ma che ses agens uffants, sco Svizzers italofofonas, na possian betg far quai, schebain che la Svizra ha sutscrit la Charta europeica da las linguas regiunales e minoritars. Lüdi ha lura fatg attent ch'il chantun da Basilea-Citad promovia ils linguatgs da derivanza da sia populaziun. Sin quai ha il plenum fatg bilantscha da l'entira dieta. Iwar Werlen (iwar.werlen@isw.unibe.ch), linguist da derivanza vallesana, ha crititgà ch'il chantun Grischun na stgaffeschia betg classas bilinguas da stgalim superiur per cumpletter las classas primaras bilinguas. Werlen manegia plinavant che la SAPGR na duaja betg mo s'occupar da la bilinguitad sco burdi, mabain era sco plaschair u daletg («nicht nur als Last, sondern auch als Lust»). Il germanist Daniel Elmiger (daniel.elmiger@ne.ch), docent da didactica da linguas estras a l'Universitad da Neuchâtel, ha punctuà ch'ils plis chantuns svizzers «na pratitgeschan bunamain nagina immersiun en l'instrucziun obligatoria». La «sentenzia» finala elavurada da Moretti areguard la dieta prevesa ina preschenta-ziun nova da la situaziun. Ins astga pia spetgar ina dieta per reponderar la situaziun, forsa en l'atun 2011 u l'auter onn, ma cunzunt era raschienen da la SAPGR e l'IGC cun il nov schef dal departament per discutir propostas da meglieraziun.

1. Conrad Martin Lutta, *Der Dialekt von Bergün. Segunda ediziun nummidada. Cuira (Societad retoromantscha) 2002.*
2. Ludwig Elle en: «Europa Ethnica» 2010, p. 91. ISSN 0014-2492. Adressa: Wilhelm Braumüller Universitäts- und Verlagsbuchhandlung, Servitengasse 5, A-1090 Vienna (office@braumueller.at).